

ПОЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.923:32.019

DOI <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2025.1.22>

Гручман Є. П.

аспірант, асистент кафедри теоретичної та практичної психології

Національного університету «Львівська політехніка»

ПОЛІТИЧНІ УЯВЛЕННЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ НАРЦИСИЗМУ: ІНДИВІДУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

POLITICAL PERCEPTIONS THROUGH THE PRISM OF NARCISSISM: AN INDIVIDUAL-THEORETICAL ANALYSIS

У статті розглядається вплив нарцисичних рис особистості на формування політичного сприйняття та поведінку. Аналіз базується на інтеграції теоретичних підходів індивідуальної та соціальної психології, що дозволяє дослідити як внутрішні когнітивні упередження, емоційна регуляція і самоідентифікація впливають на політичну орієнтацію. Розкривається сутність нарцисизму як комплексного явища, що характеризується завищеним почуттям власної значущості, потребою в захопленні та очікуваням особливого ставлення до себе, що перетворюється на базис для політичних установок, де домінують принципи самоствердження та соціальної ієрархії. Аналіз вказує на те, що нарцисизм посилює схильність до вибіркової обробки політичної інформації та формує когнітивні механізми, які призводять до екстерналізації вини за політичні невдачі, підтримуючи тим самим ідеологічну ригідність. Емоційні аспекти, зокрема феномен нарцисичної люті, підсилюють реакції на критику та сприяють виникненню агресивних політичних установок, що виявляються у підтримці авторитарних і популістських тенденцій. Особлива увага приділяється взаємодії індивідуальних рис із соціальними факторами, зокрема ролі самоідентифікації та колективного нарцисизму у формуванні політичних уподобань та міжгрупових відносин. У контексті сучасних політичних трансформацій в Україні підкреслюється актуальність аналізу нарцисизму для розуміння підґрунтя політичної поляризації та ідентичності, що особливо важливо з огляду на історико-культурні та соціально-політичні чинники регіону. Стаття також містить аналіз існуючих методологічних підходів у вимірюванні нарцисичних рис, вказуючи на необхідність розробки більш точних психометричних інструментів для подальших досліджень. Висвітлюються як позитивні, так і негативні наслідки впливу нарцисизму на політичні процеси, що дозволяє запропонувати нові напрямки для майбутніх досліджень у галузі політичної психології та розробки практичних стратегій для зменшення негативної динаміки міжгрупових конфліктів.

Ключові слова: нарцисизм; політичні уявлення; індивідуальна психологія; когнітивні упередження; емоційна регуляція; авторитаризм; популізм; самоідентифікація.

The article examines the influence of narcissistic personality traits on the formation of political perceptions and behaviour. The analysis is based on the integration of theoretical approaches of individual and social psychology, which allows us to explore how internal cognitive biases, emotional regulation and self-identification affect political orientation. The author reveals the essence of narcissism as a complex phenomenon characterised by an inflated sense of self-importance, the need for admiration and the expectation of special treatment, which becomes the basis for political attitudes dominated by the principles of self-assertion and social hierarchy. The analysis indicates that narcissism increases the tendency to selectively process political information and forms cognitive mechanisms that lead to externalisation of blame for political failures, thus supporting ideological rigidity. Emotional aspects, in particular the phenomenon of narcissistic rage, intensify reactions to criticism and contribute to the emergence of aggressive political attitudes that manifest themselves in support of authoritarian and populist tendencies. Particular attention is paid to the interaction of individual traits with social factors, in particular, the role of self-identification and collective narcissism in shaping political preferences and intergroup relations. In the context of the current political transformations in Ukraine, the article emphasises the relevance of narcissism analysis for understanding the basis of political polarisation and identity, which is especially important given the historical, cultural and socio-political factors of the region. The article also contains a critical analysis of existing methodological approaches to measuring narcissistic traits, pointing to the need to develop more accurate psychometric instruments for further research. Both positive and negative effects of narcissism on political processes are highlighted, which allows us to propose new directions for future research in the field of political psychology and the development of practical strategies to reduce the negative dynamics of intergroup conflicts.

Key words: narcissism; political perceptions; individual psychology; cognitive biases; emotional regulation; authoritarianism; populism; self-identification.

Постановка проблеми. Важливо зацентувати увагу на тому, що нарцисизм, що характеризується та описується в науково-психологічному середовищі, як завищене почуття власної значущості та глибокою потребою в захопленні власною особистістю, додатково характеризується зверхністю та маніпу-

лятивною поведінкою. Так, актуальні наукові розвідки, особливо закордонні вивчають його вплив на політичне сприйняття та поведінку, виявляючи, що особистість з яскраво вираженими нарцисичними рисами більш схильні брати участь у політичних процесах і демонструвати підвищену партійну упе-

редженість. Дослідження вказують на те, що нарцисизм корелює з підвищеною політичною активністю та схильністю до дегуманізації політичних опонентів, тим самим посилюючи афективну поляризацію в суспільстві [9; 11].

У контексті України розуміння взаємозв'язку між нарцисичними рисами особистості та політичним сприйняттям є особливо актуальним. Мінлива та складна політична ситуація в Україні, особливо із частими конфліктами та зусиллями, спрямованими на демократичну консолідацію, вимагає детального вивчення того, як індивідуальні психологічні чинники, такі як нарцисизм, можуть впливати на політичні погляди та поведінку. Таке розуміння має важливе значення для розробки стратегій, спрямованих на пом'якшення політичної поляризації та посилення демократичної участі, та підвищення рівня усвідомленого формування політичних поглядів в суспільстві.

В межах даної теоретико-аналітичної статті важливо зосередити увагу на з'ясуванні впливу нарцисизму, як особистісної риси на індивідуальне політичне сприйняття в Україні, роблячи внесок у ширший дискурс про психологію особистості та політологію. Вивчаючи конкретні прояви нарцисичних рис в українському політичному контексті, важливо сформулювати теоретичне підґрунтя як для наукових досліджень, так і для практичних втручань, спрямованих на формування більш цілісного та активного політичного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впливу індивідуальних рис особистості на політичні уявлення досить активно та широко досліджене серед закордонних науковців, тут можна виокремити: D. Carney, S. Gosling, J. Duckitt, P. Hatemi, S. Iyengar, M. Marchlewska, P. Górka, J. Miller, W. Campbell, S. Rosenthal, T. Pittinsky, H. Thorisdottir, J. Van Bavel, E. Zitek, A. Jordan., на противагу цьому, індивідуальні особливості хоч і згадуються в науковому доробку низки науковців, зокрема: В. Васютинський, Д. Кудрявцев, С. Денисюк, А. Матвішин, С. Подофей, О. Суший, проте ця проблематика на теренах України потребує детального дослідження та вивчення.

Мета дослідження – теоретично проаналізувати вплив нарцисизму на політичні уявлення, зосередивши увагу на тому, як нарцисичні риси формують індивідуальні політичні погляди, уподобання та упередження. У статті ставиться завдання визначити основні чинники та механізми, через які нарцисизм впливає на політичну поведінку, а також оцінити сучасний стан досліджень з цієї теми та виокремити невирішені аспекти в контексті окремої психологічної та політичної теорії.

Виклад основного матеріалу. Дослідження політичних уявлень крізь призму нарцисизму потребує детального аналізу індивідуальних психологічних особливостей та їхнього подальшого впливу на політичні установки та поведінку. На основі наукового доробку О. Сушого, в контексті соціальної психології дослідження індивідуальних відмінностей показало, що політичні уявлення не є похідними виключно від об'єктивної інформації; скоріше,

на них глибоко впливають внутрішні психологічні чинники, такі як особистісні риси, когнітивні упередження та емоційна регуляція [5]. На додачу, дослідження J. Duckitt вказує на те, що особистісні риси, зокрема відкритість, сумлінність і аспекти, пов'язані з авторитарними схильностями, відіграють помітну роль у формуванні політичних поглядів. До прикладу, індивідуальні відмінності в рисах, пов'язаних з ригідністю або гнучкістю мислення, можуть визначати ступінь схильності до упередження підтвердження або вмотивованої аргументації [7]. На основі цього можна констатувати, що спосіб, у який люди обробляють політичну інформацію, переплітається зі стійкими особистісними характеристиками, які схиляють їх надавати перевагу інформації, що підтверджує вже існуючі переконання.

Крім того, роль самоідентифікації у формуванні політичних поглядів підкреслюють дослідження, які вивчають взаємозв'язок між особистою ідентичністю та груповою приналежністю. С. Подофей вказує на те, що концепція політики ідентичності ілюструє, що Я-концепція не є статичною, а динамічно взаємодіє з процесами групової ідентифікації, зрештою може впливати на політичні уподобання та упередження [4]. На підкріплення до вище наданої інформації важливість теорії соціальної ідентичності очевидна, оскільки вона стверджує, що індивіди отримують почуття власної гідності від групової приналежності, яка, в свою чергу, впливає на їхні політичні позиції та ідеологічні уподобання [6]. Взаємодія між особистою та колективною ідентичністю виступає особливо помітною в контексті, де політична ідеологія тісно пов'язана з соціальною категоризацією, що призводить до підвищеного рівня внутрішньо-групового фаворитизму та зневажливого ставлення до інших осіб, які не належать до обраної групи.

У цьому контексті нарцисизм постає важливою індивідуальною характеристикою, яка ще більше впливає на взаємозв'язок між особистістю та політичним сприйняттям. Нарцисизм розглядається не просто як самозвеличчання, а як складна Я-концепція, характерна самоствердженням, почуттям вищості та очікуванням особливого ставлення до себе. Нарцисична Я-концепція характеризується вираженою потребою в захопленні та надмірною оцінкою власних якостей, що може трансформуватися в політичний світогляд, який надає пріоритет особистому домінуванню та ієрархічним структурам [12]. На основі цього можна сказати, що даний мотив самоствердження часто схиляє нарцисичних особистостей до пошуку середовища, в якому їхнє почуття вищості може бути посилене, впливаючи таким чином на їхні політичні уподобання та участь у політичному житті.

На додачу до вище сказаного- когнітивний та емоційний аспекти нарцисизму ще більше характеризують його вплив на політичне сприйняття. На когнітивному рівні нарцисична особистість схильна до упереджень, які сприяють власним інтересам і самоствердженню. Наприклад, упередженість підтвердження у нарцисичних особистостей посилюється потребою підтримувати завищену

самооцінку, що призводить до вибіркової обробки інформації, яка підтверджує їхні упередження. Така когнітивна схильність переплітається з вмотивованими міркуваннями, коли політична інформація інтерпретується таким чином, щоб зміцнити нарцисичну самооцінку. У наслідку ці люди можуть виявляти підвищену схильність до екстерналізації вини, коли стикаються з політичним незадоволенням, приписуючи несприятливі результати зовнішнім силам, замість того, щоб визнати особисті або системні недоліки. На основі цього можна стверджувати, що такий механізм посилює егоцентричний підхід до обробки політичної інформації, коли збереження самооцінки має перевагу над об'єктивною оцінкою.

Емоційні аспекти нарцисизму також суттєво впливають на політичні уявлення. Емоційна дисрегуляція у нарцисичних особистостей часто проявляється в таких явищах, як нарцисична лють – її можна трактувати як афективну, непропорційну та інтенсивну реакцію на критику або загрозу самооцінці. Така емоційна реактивність або ж афективність може призвести до політичної агресії, особливо коли політичний дискурс інтерпретується як виклик особистій перевазі або груповій ідентичності. Так, дослідження S. Rosenthal та T. Pittinsky вказує на те, що емоційна вразливість у поєднанні з чутливістю до критики може зробити нарцисичних людей більш сприйнятливими до популістської риторики, яка обіцяє відновити почуття втраченої величі та колективної значущості [13]. У ситуаціях політичної напруженості підвищена емоційна реакція нарцисичних особистостей може посилювати моральне обурення і сприяти поляризації, емоційності та афективності політичного дискурсу, оскільки їхні реакції часто посилюються потребою захистити крихкий образ «Я».

Окремим критичним та важливим фактором виступає динаміка соціальної взаємодії між нарцисичними особистостями. Так, потреба в соціальному домінуванні та прагнення до влади є постійною темою в літературі, присвяченій нарцисичним рисам особистості. Досить розгорнуті міркування стосовно цього, можна віднайти зокрема в працях Фрейда [2]. Особи із нарцисичними рисами часто демонструють яскраво виражене бажання стверджувати свою перевагу в соціальному контексті, що може поширюватися на політичну сферу, де лідерство і влада високо цінуються. Така схильність до домінування може призвести до форми внутрішньогрупового фаворитизму, який особливо яскраво проявляється, коли група сприймається як засіб для самоствердження. До прикладу, дослідження A. Golec de Zavala вказує на те, що така динаміка проявляється у феномені колективного нарцисизму, коли уявна перевага групи перебільшується, що призводить до націоналістичних політичних поглядів і зневаги до аутгруп, які розглядаються як такі, що підривають престиж групи [8]. Таким чином, взаємодія між індивідуальним нарцисизмом і колективними нарцисичними тенденціями сприяє створенню політичного середовища, що характеризується жорсткою ієрархією і підвищеною міжгруповою напруженістю.

Критичний аспект зв'язку між нарцисизмом і політичним сприйняттям полягає в когнітивних механізмах, які лежать в основі обробки інформації. Вибірковий вплив політичного контенту часто підпорядковується когнітивним упередженням, притаманним особам із нарцисичними рисами особистості. Постійна опора на упередження підтвердження призводить до вибіркової уваги до інформації, яка підкріплює існуючу Я-концепцію, водночас ігноруючи суперечливі докази. Цей когнітивний процес ще більше ускладнюється вмотивованою аргументацією, коли політичні дебати стають ареною для захисту нарцисичного образу «Я», а не для неупередженого аналізу. Як показують дослідження E. Zitek та A. Jordan, особи із нарцисичними рисами можуть бути більш схильні до прийняття атрибутивного стилю, який екстерналізує провини за політичне невдоволення, таким чином формулюючи політичні виклики як такі, що походять від зовнішніх супротивників або інституцій, а не як проблеми, притаманні системі [16].

Емоційний вплив на політичне сприйняття є не менш потужним, особливо в контексті нарцисичного гніву та його наслідків для політичної агресії. На думку A. Матвіїшин, зіткнувшись з політичною критикою або викликами їхньому самосприйняттю, особи із нарцисичними рисами можуть демонструвати агресивну реакцію, яка є непропорційною реальній загрозі [3, С.167]. Це явище пов'язане з підвищеною схильністю до підтримки популістських наративів, які резонують з почуттям віктимізації та морального обурення. Емоційна вразливість, не лише схиляє їх до інтенсивних афективних реакцій, але й робить їх більш схильними підтримувати політичних діячів, які обіцяють відновити почуття особистої та колективної честі. Взаємодія між емоційним збудженням і когнітивною обробкою у таких людей підкреслює роль афекту у формуванні політичних поглядів і поляризації політичних ідеологій.

Соціальна та групова динаміка ще більше ілюструє вплив нарцисизму на політичне сприйняття. Схильність нарцисичних індивідів надавати перевагу своїй групі та зневажати інші групи сприяє створенню політичного середовища, позначеного міжгруповою ворожістю та жорсткою соціальною ієрархією. Така динаміка особливо помітна у випадках колективного нарцисизму, коли перебільшена віра у винятковість своєї групи посилює націоналістичні політичні погляди. Прагнення до соціального домінування, що є центральним принципом нарцисичних рис особистості, часто перетворюється на перевагу ієрархічних політичних систем, які задовольняють потребу людини у вищості. Дослідження J. Van Bavel та A. Pereira показали, що такі люди більш схильні до орієнтації на соціальне домінування, підтримуючи політичні ідеології, які сприяють нерівному розподілу влади та обмеженій соціальній мобільності [15]. У цьому контексті політична поляризація є не просто відображенням розбіжностей у політичних уподобаннях, а й результатом глибинної особистісної динаміки, яка сприяє

внутрішню групову згуртованість та зовнішню групову ворожнечу.

Вплив нарцисизму на політичну ідеологію та уподобання особливо очевидний в умовах авторитаризму. Емпіричні дослідження показали, що люди з високим рівнем нарцисичних рис більш схильні підтримувати авторитарних лідерів, які демонструють силу, рішучість і беззаперечне відчуття переваги. Цей попит до авторитарного лідерства підкріплений психологічною потребою відповідати фігурам, які втілюють характеристики домінування і контролю, що, в свою чергу, посилює власну нарцисичну Я-концепцію індивіда [13]. Така динаміка сприяє створенню політичної системи, в якій ієрархічні структури не тільки приймаються, але й активно підтримуються тими верствами населення, які шукають підтвердження своїм тенденціям до самоствердження.

Привабливість популізму для осіб із нарцисичними рисами можна також зрозуміти через аналіз емоційного резонансу з політичними наративами, які наголошують на віктимності та відновленні втраченого статусу. Популістська риторика часто використовує емоційну мову, яка стимулює підтримку, представляючи політичні змагання як битви між добросовісною внутрішньою групою і корумпованою зовнішньою групою. Для нарцисичних особистостей, чия самооцінка нерозривно пов'язана зі сприйняттям особистої та групової вишості, такі наративи пропонують рамки, в яких їхні емоційні реакції можуть бути підтвержені. Вибіркове сприйняття популістських повідомлень слугує зміцненню жорстких ідеологічних рамок, стійких до протилежних доказів та альтернативних точок зору [10].

Історичний та соціально-політичний контекст відіграють важливу роль у стримуванні впливу нарцисизму на політичне сприйняття. Періоди політичної нестабільності та швидких соціальних змін часто створюють сприятливий ґрунт для радикалізації нарцисичних тенденцій, оскільки індивіди прагнуть відновити відчуття порядку та вишості перед обличчям зовнішніх загроз. Динаміка політичних змін у постсоціалістичних суспільствах, наприклад, пов'язана зі зростанням колективного нарцисизму та націоналістичних політичних поглядів, оскільки історичні наративи мобілізуються для зміцнення почуття оновленої національної ідентичності та вишості [1]. Можна сказати, що такі процеси не є унікальними для будь-якого окремого культурного контексту, а радше відображають ширшу закономірність, в якій історичні та соціально-політичні чинники взаємодіють з індивідуальними рисами особистості, формуючи політичні погляди.

У конкретному випадку України історична спадщина радянського правління в поєднанні з сучасними викликами національної ідентичності сприяли формуванню особливої форми політичного сприйняття. Взаємодія між особистими нарцисичними тенденціями та колективною нарцисичною динамікою спостерігається в контексті української політики, де історичні наративи часто використовуються для формування почуття національної гордості та вишо-

сті [1]. Цей процес, який передбачає екстерналізацію провини та підвищення внутрішньогрупового статусу, має значні наслідки для політичної поляризації та консолідації націоналістичних ідеологій. Український досвід слугує доречним прикладом для розуміння того, як нарцисичні тенденції в поєднанні з історичними та культурними факторами можуть призвести до появи політично заангажованих наративів, які зміцнюють існуючі владні структури.

Незважаючи на значний прогрес, досягнутий у з'ясуванні зв'язку між нарцисизмом і політичними уявленнями, залишається кілька невирішених питань. Однією з основних прогалин в існуючій літературі є обмеженість досліджень вразливого нарцисизму та його потенційного впливу на політичні репрезентації. У той час, як грандіозний нарцисизм широко вивчався у зв'язку з політичними поглядами, більш тонкі прояви вразливого нарцисизму, які характеризуються невпевненістю в собі та підвищеною чутливістю до соціального відторгнення, потребують подальшого дослідження.

Методологічні проблеми зберігаються і в дослідженні нарцисизму та політичного екстремізму. Точне вимірювання нарцисичних рис та їхнього впливу на політичні погляди вимагає досконалих психометричних інструментів і лонгitudних досліджень, які можуть вловити динамічну природу особистості та політичної соціалізації. Притаманна політичній поведінці складність, на яку впливає безліч контекстуальних факторів, створює значні труднощі для дослідників, які намагаються виокремити вплив нарцисизму з-поміж інших змінних. Етичні міркування ще більше ускладнюють цей напрям дослідження, оскільки вивчення крайніх політичних поглядів вимагає ретельної уваги до потенціалу стигматизації та посилення негативних стереотипів [6].

Забігаючи наперед, можна сказати, що майбутні дослідження повинні надавати пріоритет лонгitudним дослідженням, які відстежують еволюцію нарцисичних рис та їхній вплив на політичну соціалізацію протягом тривалих періодів. Такі дослідження можуть надати цінну інформацію про часову динаміку політичного сприйняття та умови, за яких нарцисичні тенденції стають політично значущими. Експериментальні дослідження впливу емоційних маніпуляцій та політичних меседжів також є виправданими, оскільки ці підходи мають потенціал для розкриття причинно-наслідкових механізмів, що лежать в основі спостережуваних зв'язків між нарцисизмом і політичною ідеологією. Кроскультурні порівняння, зокрема, можуть запропонувати ширший погляд на універсальність цих явищ, висвітлюючи як культурні особливості, так і спільні риси в тому, як нарцисичні риси впливають на політичну поведінку [15].

На основі узагальнення сучасних досліджень можна висунути думку про те, що нарцисизм відіграє значну роль у формуванні політичних уявлень як на індивідуальному, так і на колективному рівнях. Когнітивні механізми вибіркової обробки інформації та вмотивованої аргументації у поєднанні з емоційною

нестабільністю, характерною для нарцисичних особистостей, створюють схильність до жорстких ідеологічних позицій та політичної поляризації. Більше того, взаємодія між індивідуальним нарцисизмом і колективними формами нарцисичної поведінки сприяє виникненню націоналістичних політичних настроїв, які можуть загострювати міжгрупову напруженість і зміцнювати ієрархічні структури влади.

Інтеграція психології особистості з політологією відкриває велику кількість можливостей для розробки більш детальних моделей політичної поведінки. Вивчаючи взаємодію між індивідуальними рисами, такими як нарцисизм, і ширшою соціально-політичною динамікою можна отримати більш повне розуміння сил або ж мотивів, які керують політичними уподобаннями та ідеологічною ригідністю. Даний підхід підкреслює, що політичні уявлення є не просто продуктом зовнішніх стимулів, а глибоко вкорінені в психологічному складі людини, який, у свою чергу, формує її реакцію на політичні виклики та можливості. Як показують дослідження В. К. Кемпбелла та його колеґ, механізми самоствердження, притаманні нарцисизму, можуть суттєво

впливати на те, як індивіди сприймають політичні реалії, тим самим впливаючи як на їхні когнітивні оцінки, так і на емоційні реакції в політично напружених контекстах [12].

Висновки. Індивідуально-теоретичний аналіз політичного сприйняття через призму нарцисизму виявляє складну взаємодію між особистісними рисами, когнітивними упередженнями, емоційною регуляцією та соціальною динамікою. Сукупні дані свідчать про те, що нарцисичні тенденції сприяють формуванню політичної орієнтації, яка характеризується ригідністю, сприйнятливістю до авторитарної та популістської риторики, а також підвищеною міжгруповою ворожістю. Незважаючи на значний прогрес у визначенні цих взаємозв'язків, необхідні подальші дослідження для вирішення невирішених методологічних проблем і розширення теоретичної бази для включення різноманітних проявів нарцисизму. Такі зусилля мають критичне та важливе значення для поглиблення розуміння психологічних основ політичної поведінки та для розробки заходів, спрямованих на пом'якшення негативних наслідків політичної поляризації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Васютинський В. Винні чи безневинні? Почуття провини в колективній свідомості українців : монографія. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2022. С. 177.
2. Кудрявцев Д. С. Психоаналіз і політико-комунікативні процеси [Електронний ресурс] / Д. С. Кудрявцев, С. Г. Денисюк // Матеріали XLVII науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ, Вінниця, 14-23 березня 2018 р. Режим доступу: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2018/paper/view/4067>.
3. Матвіїшин, А. М. Глибинно-психологічні джерела деструктивної політичної поведінки особистості. *Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави*, 2012. (13), С. 161–169.
4. Подофей С. О. Я-концепція людини як потенціал становлення її суб'єктності Молодий вчений. 2017. (10.2). С. 79–83.
5. Суший О. В. Динаміка політичних і психологічних процесів у сучасній Україні. Наукові студії із соціальної та політичної психології. 2015. Вип. 35. С. 61–76.
6. Carney, D. R., Jost, J. T., Gosling, S. D., Potter, J. The secret lives of liberals and conservatives: Personality differences in political attitudes, motivations, and values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2008. 95(3), P. 640–652.
7. Duckitt, J. A dual-process cognitive-motivational theory of ideology and prejudice. *Journal of Social Issues*, 2006. 62(3), P. 615–640.
8. Golec de Zavala, A. Collective Narcissism and Intergroup Hostility: The Dark Side of 'In-Group Love'. *Social and Personality Psychology Compass*. 2011. 5. P. 309–320.
9. Hatemi, P. K., Fazekas, Z. Narcissism and Political Orientations. *American Journal of Political Science*, 2018. 62(4), P. 873–888.
10. Iyengar, S., Westwood, S. J. Fear and loathing across party lines: New evidence on group polarization. *American Journal of Political Science*, 2015. 59(3), P. 690-707.
11. Marchlewska, M., Górska, P., Podsiadłowski, W., Rogoza, M., Szczepańska, D. So different yet so alike? Political collective narcissism predicts blatant dehumanization of political outgroups among conservatives and liberals. *British Journal of Social Psychology*, 2024. 00, P. 1–19.
12. Miller, J. D., Campbell, W. K. Comparing clinical and social-personality conceptualizations of narcissism. *Journal of Personality*, 2008. 76(3), P. 449-476.
13. Rosenthal, S. A., Pittinsky, T. L. Narcissistic leadership. *The Leadership Quarterly*, 2006. 17(6), P. 617-633.
14. Thorisdottir, H., Jost, J. T., Kay, A. C. On the social and psychological bases of ideology and system justification. In J. T. Jost, A. C. Kay, H. Thorisdottir (Eds.), *Social and psychological bases of ideology and system justification* (pp. 3–23). 2009.
15. Van Bavel, J. J., Pereira, A. The partisan brain: An identity-based model of political belief. *Trends in Cognitive Sciences*, 2018. 22(3), P. 213-224.
16. Zitek, E. M., Jordan, A. H. Narcissism predicts support for hierarchy (at least when narcissists think they can rise to the top). *Social Psychological and Personality Science*, 2016. 7(7), P. 707-716.